

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 371.134:378.094

Світлана Авхутська

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО Й ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У статті запропоновано уточнене авторське трактування структури полікультурної компетентності майбутнього учителя історії; визначено вплив окремих компонентів полікультурної компетентності на професійний та особистісний розвиток та саморозвиток майбутнього педагога в освітньому процесі вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: *полікультурна компетентність учителя, структурні компоненти полікультурної компетентності майбутнього учителя історії, полікультурна грамотність.*

Сучасний етап розвитку вітчизняної системи вищої освіти в Україні характеризується її інтеграцією у світову освітню систему. Виходячи із загальної мети європейського педагога – виховання майбутніх громадян національних суспільств і Європи в цілому, сучасні вчителі працюють в полікультурному контексті, маючи потребу, з одного боку, в національній ідентичності, а з іншого – транснаціональної свідомості в межах європейського простору. Водночас, актуальність проблеми полікультурної освіти започаткована і в державних документах України (Конституція України (ст. 3), Концепція національного виховання (ст. 18), Національна доктрина розвитку освіти (ст. 4)). Отже, формування полікультурної компетентності вітчизняного учителя є необхідним завданням педагогічної освіти України тощо.

Особливо це стосується майбутніх учителів історії, адже незаперечним є факт, що суспільно-гуманітарні науки, в тому числі й історія, є засобом впливу на розвиток особистості та формування у неї ключових компетенцій (інтелектуально-інформаційної, загальнокультурної, громадянської, полікультурної, комунікативної). Останніми роками відбулися значні зміни у змісті історичної освіти, поступово відбувається усвідомлення того, що нині учитель історії повинен вчити школярів знаходити власний шлях у складному плюралістичному суспільстві, навчати критично мислити, шукати необхідну інформацію, бути толерантними, поважати і розуміти інші точки зору.

Проблема формування полікультурної компетентності майбутнього учителя суміжна із такими педагогічними проблемами, що пов'язані із формуванням особистості учителя, його загальної культури, педагогічної

майстерності, готовності до педагогічної діяльності, професійної компетентності (О. Абдулліна, І. Бех, В. Бондар, І. Зязюн, Т. Іванова, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Мороз, О. Овчарук, В. Сластьонін, А. Хуторський та ін.).

Актуальними для досліджуваної проблеми є праці з методики викладання історії, автори яких досліджують методологію процесу навчання історії, проблеми змісту і організації історичної освіти на основі компетентнісного підходу (К. Баханов, А. Булда, Т. Ладиченко, Н. Лалак, Ф. Левітас, С. Нікітчина, В. Огнев'юк, О. Пометун, О. Салата, О. Турянська, О. Удод, Г. Фрейман та ін.).

Серед сучасних дослідників історії та її потенціалу для формування полікультурного світогляду і толерантності слід назвати Р. Арцишевського, К. Галлагера, Л. Ляшенко, В. Огнев'юка, О. Пометун, М. Шеремета, М. Шимановського, Г. Ястребову та ін.

Метою статті є з'ясування змісту і структури інтегративного поняття «полікультурна компетентність майбутнього учителя історії»; визначення впливу окремих компонентів даної професійної якості на професійний та особистісний розвиток та саморозвиток майбутніх педагогів.

Аналіз існуючих підходів психолого-педагогічних наук до визначення дефініції «полікультурна компетентність» дозволив запропонувати такі трактування цього поняття:

- полікультурна компетентність учителя – це інтегративна характеристика рівня професіоналізму, що визначається рівнем професійної та культурологічної освіченості, досвідом та індивідуальними особливостями педагога, його мотивованим намаганням до безперервної самоосвіти, потенціалом з формування полікультурної гуманістичної картини світу в ході навчального процесу на основі діалогу культур (І. Васютенкова);

- полікультурна компетентність майбутнього фахівця – це комплексна, професійно-особистісна якість майбутнього фахівця, що формується на основі толерантності в процесі професійної підготовки, характеризується усвідомленням власної багатокультурної ідентичності й проявляється в здатності до розв'язання професійних задач конструктивної взаємодії з представниками інших культурних груп (О. Щеглова);

- полікультурна компетентність студента ВНЗ – це професійно значуща інтегративна якість особистості, що поєднує в собі мотиви пізнання і прийняття загального і специфічного в кожній із культур як цінності; знання законів і способів життєдіяльності і розвитку полікультурного суспільства та вміння їх застосовувати на практиці виховання майбутнього учня як людини культури (Л. Данілова).

Характеризуючи структуру полікультурної компетентності учителя дослідники України та Росії звертаються до структури педагогічно-професійної компетентності педагога. Так, С. Скворцова професійну компетентність учителя подає як єдність професійно-діяльнісного,

комунікативного та особистісного компонентів [1, с. 61]. І. Родигіна виділяє три блоки ключових компетентностей педагога – професійний, особистісний та соціальний [2, с. 91]. І в першій, і в другій класифікаціях полікультурна компетентність відноситься до соціокультурної (комунікативної) складової професійної компетентності учителя.

Л. Воротняк зміст полікультурної компетенції магістрів вищих педагогічних навчальних закладів пов'язує з соціокультурним, комунікативно-прагматичним та особистісним компонентами [3, с. 7]. На нашу думку, в даній структурі відсутній мотиваційний компонент, адже при формуванні полікультурної компетентності майбутнього педагога необхідною складовою є мотивація, що є важливою для професійної спрямованості на педагогічну діяльність та ціннісного ставлення до удосконалення полікультурної компетентності майбутнього фахівця.

Отже, саме на викладені класифікації ми будемо спиратися, аналізуючи зміст і структуру полікультурної компетентності майбутніх учителів історії.

Незважаючи на різнобічність думок, одностайними дослідники є у виділенні когнітивного компоненту. На нашу думку, готовність майбутнього учителя історії до полікультурної діяльності, забезпечить комплекс знань, що є базовим для формування полікультурної грамотності майбутнього педагога. Внаслідок складності феноменів культури та полікультурності запропонований варіант розглядається як один із можливих і містить наступні складові: знання і розуміння феномену культури й полікультурності, рідної, світової, іншомовної культур, знання і розуміння культури міжнародного спілкування і культури миру (безконфліктного існування).

Знання і розуміння феномену культури і полікультурності передбачає наступні характеристики педагога: здатність пояснити сутність понять «культура», спираючись на сучасні дослідження в області культурології, соціології, філософії, етики; орієнтація у великій кількості дефініцій, зумовлених малопродуктивністю численних спроб надати вичерпне тлумачення поняття полікультурності внаслідок складності самого феномену; усвідомлення єдності суспільства, культури та особистості, виходячи з того, що культура представляє собою складний феномен, що визначає систему ціннісних орієнтацій суспільства і окремої особистості – носія певної культури; обізнаність про ідеї, принципи, завдання полікультурної освіти; обізнаність про диференціацію культур за різноманітними ознаками: розмежування між суб'єктивною та об'єктивною культурою; культура, що асоціюється з такими її продуктами, як мистецтво, література, фольклор, архітектура, артефакти, пам'ятки історії та культури, писемні джерела; культура, що містить в собі культурно-орієнтовану поведінку (традиції, звичаї, обрядовість, одяг, їжа, побут та ін.) та погляди (переконання, цінності, суспільно-визнані норми, моделі поведінки); володіння необхідною термінологією з полікультурності

(культурний монізм, культурний плюралізм, віротерпимість, толерантність, дискримінація, расизм, ксенофобія, субкультура, культурні стереотипи, шовінізм, полікультурне середовище та ін.).

Знання та розуміння історії та культури рідного народу має першочергове значення, тому що тільки людина, добре обізнана про власний народ, здатна прийняти та зрозуміти культурні цінності інших. Полікультурну грамотність учителів історії в цьому напрямі забезпечить базова термінологія: етнос, етногенез, етноцентризм, етнічна самосвідомість, ідентифікація, плем'я, народність, нація, етнонація, державна нація, національне самовизначення, етнічна група, національна меншина, етнографічна група, етнокультурне та етносоціальне розмаїття, унікальність, діаспора та ін.

Враховуючи три рівня презентації етнічної культури: глобальний, національний та регіональний, слід зазначити, що презентація глобального рівня пов'язана з орієнтацією в значущих епохах та періодах розвитку історії та культури етносу, знання шедеврів, що зайняли гідне місце в масштабі світової культури та їх творців, досягнення науки та мистецтва, що ввійшли в культурний фонд людства. Зміст національного рівня складають знання традиційної матеріальної та духовної культури народу, його походження (етногенезу) та етнічної історії, виховання та освіти, здобутки народних ремесел і промислів, різних галузей мистецтва, досягнення в галузі родинного, громадського, виробничого та державного життя. Особливу значущість набуває усвідомлення полікультурності рідної культури, зумовлену тим, що сучасне українське суспільство об'єднує людей різних національностей, віросповідань та культурних моделей. Регіональний рівень презентується орієнтацією учителя історії в етнічних, соціально-економічних та культурних особливостях історико-етнографічних регіонів країни, в історії та культурі рідного краю на тлі загального перебігу подій в Україні.

Знання і розуміння *світової культури* як надбання всіх народів сприяє залученню до світових глобалізаційних процесів, розумінню взаємозалежності країн та народів в сучасних умовах, формуванню неупередженості світогляду. Формування полікультурної грамотності вчителя історії в контексті світової культури забезпечить володіння наступною термінологією: глобалізація, інтеграція, інтернаціоналізація, наукова картина світу як сукупність національної та полікультурної картин, глобальна культура, загальнолюдські цінності, кроскультура та ін.

Доктор пед. наук І. Алексашина підкреслює, що глобальне сприйняття людиною світу безпосередньо пов'язане з розумінням унікальності культур, поглядів та звичаїв, характерних для різних націй [4, с. 33]. Водночас, важливо усвідомлювати, що поряд з різноманіттям культур існують і загальнолюдські цінності, які були вироблені в різний час і в різних регіонах світу. Безпосередньо для вчителя історії актуальними є фахові знання найбільш значущих епох і періодів розвитку

світової історії та культури, знання шляхів розвитку світових цивілізацій, знання історії окремих країн та народів, що є суттєвими для глобального рівня розуміння культури.

Пізнання *іншомовної культури* передбачає оволодіння майбутнім учителем кроскультурною грамотністю, починаючи з ознайомлення з національними цінностями іншої культури (історії, мови, традицій), продовжуючи осягати її шляхом глибокого інтелектуального аналізу та закінчуючи сприйняттям культури очима його носія. Такої думки дотримується І. Алексашина. Під кроскультурною розуміємо перетинання різних культур, що виявляється в спільних традиціях і є наслідком взаємозбагачення і взаємопроникнення культурних цінностей різних народів в процесі їх соціокультурної взаємодії.

Культура міжнаціонального спілкування передбачає розвиток толерантності в міжетнічних відносинах, подолання як зневажливого ставлення до національних традицій, так і їх абсолютизації [5, с. 74]. У педагогічній науці питання міжнаціонального спілкування як засобу інтернаціоналізму та патріотизму досліджували М. Вейт, Є. Гарунов, З. Гасанов, В. Заслуженюк, О. Опальник, В. Присакар та ін. Розуміння *культури миру (безконфліктного існування)* пов'язано з формуванням уявлень про ціннісну рівність людей як членів єдиного людського суспільства. Полікультурну грамотність учителів історії в цьому напрямі забезпечать знання про взаємодію та взаємозбагачення культур, про міжетнічні, міжкультурні та міжконфесійні відносини, діалог культур, полілог культур, тероризм та ін.

Реалізація культури миру через навчальний процес передбачає внутрішню установку майбутнього учителя на виховання взаємоповаги між людьми, реалізацію ідеї діалогу культур на рівні взаємодії окремих людей, національних груп, культур, країн, навчання культурі миру як системі поведінкових норм, що базуються на ідеалах терпимості, ненасильства, поваги до фундаментальних прав та свобод людини.

Мотиваційно-аксіологічний компонент полікультурної компетентності пов'язаний з когнітивним компонентом і включає мотиви, цілі, ціннісні установки студента історичного факультету, передбачає відношення до майбутньої професійної діяльності як до цінності, потребу з формування та самовиховання власної полікультурної компетентності, прагнення до особистісного самовдосконалення. Внаслідок найбільшої наближеності історичних дисциплін до проблем багатокультурності (майже кожна тема із шкільного курсу історії пов'язана з даними проблемами), а також той факт, що більшість учителів історії викладають курс «Громадянська освіта» в школі (в якому одним із розділів є «Полікультурність»), очевидно є велика потреба саме вчителів історії в формуванні полікультурної компетентності.

Діяльнісний компонент полікультурної компетентності майбутнього учителя історії дає можливість визначити рівень творчої перетворювальної

діяльності фахівця освітньої галузі. Даний компонент передбачає формування професійних умінь та навичок пов'язувати зміст історичних дисциплін із проблемами полікультурності, досвіду з міжкультурної взаємодії в навчально-виховному процесі на основі діалогу культур. Важливою для майбутнього учителя історії є готовність до просвітницької діяльності, науково-дослідної та краєзнавчо-туристичної роботи з вивчення пам'яток історії та культури рідного краю.

Особистісно-рефлексивний компонент полікультурної компетентності визначає позитивне оцінювання майбутнім учителем педагогічних явищ, спираючись на соціально та особистісно значущі цінності; здатність учителя історії до адекватної самооцінки своїх професійних можливостей та особистісних якостей на основі самоповаги та позитивного самосприйняття; наявність таких якостей особистості, як культурна толерантність, полікультурний світогляд, моральна відповідальність за виважене трактування подій минулого та їх застосування для планування майбутнього з метою виховання учнів як європейських громадян ХХІ ст.

На підставі проведеного наукового аналізу структурними компонентами полікультурної компетентності майбутнього учителя історії вважаємо: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Мету формування полікультурної компетентності майбутнього учителя історії вбачаємо у підготовці національно свідомого, полікультурно грамотного, професійно та соціально компетентного фахівця освітньої галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя : модель формування / С. О. Скворцова // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : збірник наук. праць ; ред. кол. : Н. В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 14(24). – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 59–67.
2. Родигіна І. Розвиток компетентності педагогів / Ірина Родигіна // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2009. – № 6. – С. 90–94.
3. Воротняк Л. І. Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. І. Воротняк. – Хмельницький, 2008. – 20 с.
4. Алексашина И. Ю. Педагогическая идея : зарождение, осмысление, воплощение : практическая методология решения педагогических задач / И. Ю. Алексашина. – СПб. : Спец Лит. – 2000. – 223 с.
5. Заслуженюк В. С. Формування в школярів культури міжнаціонального спілкування / В. С. Заслуженюк, В. В. Присакар // Педагогіка і психологія ; гол. ред. В. Г. Кремень. – 1999. – № 2. – С. 66–74.